

ПУБЛІЧНА СФЕРА ПОЛІТИКИ ЯК КОНЦЕПТ СУЧАСНИХ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН: СОЦІАЛЬНА ФУНКЦІЯ І ПОЛІТИКО- УПРАВЛІНСЬКИЙ ЗМІСТ

У статті розглядаються соціальні, культурні і управлінські передумови вивчення публічної сфери політики. Аналізуються методологічні протиріччя між публічною сферою і сферою політики в цілому. Ведеться пошук корелятивів публічної сфери у сучасній соціальній реальності.

Ключові слова: публічна сфера, соціальна структура, демократія, обговорення, державна політика

В статье рассматриваются социальные, культурные и управленческие предпосылки изучения публичной сферы политики. Анализируются методологические противоречия между публичной сферой и сферой политики в целом. Ведется поиск коррелятивов публичной сферы в современной социальной реальности.

Ключевые слова: публичная сфера, социальная структура, демократия, обсуждение, государственная политика

Article considers social, cultural and managerial background of study of the politics public sphere. It examines the methodological controversy between the public sphere and the sphere of politics in general. The search for correlations to the public sphere in contemporary social reality has been done.

Key words: public sphere, social structure, democracy, debate, public policy

Постановка проблеми. Перспективним напрямком окреслення предметності публічної сфери політики у політологічних дослідженнях є спостереження за об'єктом, накопичення інформації про реальні прояви публічності. Системний і структурно-компонентний аналіз проявів публічності дозволяють створити обґрунтований континуум явищ, які розглядаються як цілісна публічна сфера політики. До таких явищ належать публічні виступи в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Вони набувають публічного статусу, через політичний статус тих, хто промовляє, а також за темами обговорень, які вирішують політичні питання. Крім того, до публічної сфери належать процедури колегіального ухвалення рішень, діяльність ЗМІ, пов'язана з політичними інформаційними приводами.

Методологічною проблемою політологічного наукового пошуку у межах предмету публічної сфери політики є те, що публічність і публічна сфера за своїми просторовими і якісними показниками, на перший погляд, збігаються із сферою політичного. Тому відокремлення цих двох явищ стикається з міркуваннями щодо первинності або публічної сфери або політики. Ситуацію ускладнює те, що твори часів античності поєднували ці явища в умовах афінської демократії (якщо інтерпретувати класичні тексти Платона і Аристотеля).

Важливим напрямком сучасних соціально-гуманітарних досліджень публічної сфери є пошук нових методологічних посилок у межах соціально-філософської парадигми постмодернізму. Використовуючи цю парадигму дослідники протиставляють елітарність і публічність. Для політичної сфери пострадянських країн це є однією з найбільш серйозних проблем. «Проблема елітарності культури безпосередньо виводить нас на обговорення ключових проблем сучасності. Приватизація як своєрідна «поліморфна реальність» соціуму проникає в усі пори сучасного суспільства, який би аспект його розвитку ми не розглядали. Разом із тим, публічність сучасної політики, мистецтва, самої культури теж не викликає сумніву. У цій ситуації закономірним стає пошук тих артефактів, які допомагають розшифрувати зміст співвідношення приватного і публічного. У сучасній культурі одним з таких дешифраторів постає ситуація постмодернізму», – вказує філософ М. С. Уваров [5].

Сучасні соціально-гуманітарні дослідження спрямовують зусилля також на виокремлення головних рис публічності як конструкту соціальної реальності. При цьому багато дослідників намагаються окреслити власну феноменологію публічної сфери, нерідко протиставляючи її вже існуючим аспектам. «Публічна політика» є симбіозом політичної дії, наукової рефлексії та акта мас-медійної комунікації. За великим рахунком,

вона здійснюється у порядку інтервенції у сферу політики експертів, аналітиків, фахівців у галузі соціальних наук, «інтелектуалів», публіцистів і журналістів. Історично конкретна сукупність соціальних обставин, яка виступає умовою можливості публічної політики, змінила сам зміст поняття «політика». Все це дозволяє говорити про публічну політику як інший стан поля політики», – вказує російський соціолог Н. Шматко [7]. Водночас соціальні передумови політичної публічності ще не отримали всебічного розгляду.

Метою статті є встановлення соціальних передумов політичної публічності, а також політико-управлінського змісту цієї категорії.

Основний зміст

Питання співвіднесення публічності і політичного розкривається як на фундаментально-теоретичному рівні, так і на рівні конкретних дисциплін. Поряд з консервативними (нормативно-моральнісними) тенденціями, які обмежують розвиток справжньої невимушеної публічної сфери, існують своєрідні перешкоди зростання, які походять від надання свободи і її використання у легітимних межах. Такий виклик є певним застереженням для політичних суб'єктів, які вважають за потрібне вивільнити неконтрольовану енергію соціальної активності мас. «Пояснюючи значення терміну «публічна політика», заступник директора російського Державного університету управління В. В. Лобін зупинився на різниці між «суспільною політикою» (public policy), коли акцент робиться на громадських інтересах, суспільстві і його громадян як об'єктах політики, і «політикою» (politics), що належить до чистої політики і означає політичні дії різних політичних і громадських організацій, окремих політиків. Примітно, що в університетах США та Західної Європи поряд з підготовкою в галузі державного управління (public administration) є програми з питань громадської політики, орієнтовані на підготовку фахівців, які володіють аналітичними, управлінськими і політичними навичками, необхідними для вирішення проблем на рівні держави, окремої громади, муніципалітету», – повідомляє російський науковець В. Любін [3].

Певною тенденцією у межах досліджень публічної сфери є пошук у галузі етимології понять «публічне», «публічний». У цьому зв'язку пострадянські вчені, намагаючись дати відповідь, порівнюють реальну практику політики та особливі риси публічної політики в країнах США та об'єднаної Європи. Цей спосіб дає змогу відповісти на питання, на якому рівні перебуває публічна політика перехідного суспільства. «У доповіді одного із засновників російської політології Ю. А. Красіна, співробітника Горбачов-Фонду та Інституту соціології РАН, «Російська публічна політика перед виборами» були розглянуті ... виклики, які загрожують вихолостити демократичний зміст публічної політики. Перший (з них – О. Т.) – адміністративно-бюрократичний, який виходить із надр самої держави. Багатовікова історія російського авторитаризму породила стали традицію державного бюрократизму, яка стала відмінною ознакою російської політичної та адміністративної культури. Державна політика визначалася зверху, формувалася у підкилимній боротьбі придворних кланів і носила патерналістський характер», – зазначив В. Любін [3].

Переходячи від порівняння із західними стандартами до констатації наявного стану публічного стану, російські вчені ведуть мову про перешкоди на шляху формування демократичної публічності, акцентуючи увагу на політико-історичних аспектах та окреслюючи специфіку політичних відносин у країн колишнього СРСР. «Публічна політика опиняється у лещатах адміністративно-бюрократичної «колонізації», яка відокремлює її від суспільства і спирається на сучасні технології маніпулювання громадською думкою. Ця тенденція є особливо небезпечною в умовах, коли існує справжня потреба у посиленні російської державності, підірваною радикально-ліберальними експериментами 90-х років. Якщо вдасться вирішити це завдання без посягання на демократизм формування публічної політики, а навпаки, розширивши її рамки, це і стане відповіддю на перший виклик», – вважає В. Любін [3].

Визначення загроз і перешкод у публічній сфері у сучасних дослідженнях поєднуються з констатацією оптимального стану і необхідних видозмін. Одним з таких специфічних рис є протистояння безконтрольній участі бізнесу в політиці та введення певних регулятивів, які б узгоджували індивідуальні інтереси з загальносуспільними. Ця концептуальна основа є однією з фундаментальних підвалин демократичної публічної сфери. «Другий виклик – лібертарний, що впливає з абсолютизації особистісного начала в життєдіяльності суспільства. По суті він усуває публічну політику. Лібертарні тенденції в російській реформації з'явилися як реакція на жорсткий державний бюрократизм. Вони досить ясно проглядаються у радикально-ліберальному курсі 90-х років, у прагненні будь-якими засобами звільнити приватний інтерес до підстави підвалин державності – цієї природної бази публічної політики. Не випадково ця тенденція була названа «більшовизмом наживоріт». Лібертаризм являє собою карикатуру на ліберальну ідеологію і політику. Приватний інтерес і приватна ініціатива, слідує лібертарній логіці, виявляються в замкнутій зоні приватності, соціум позбавляється стимулу до солідарних дій, потужної енергетики публічного інтересу у досягненні загального блага. У результаті публічний простір залишається у повному розпорядженні державних і корпоративних структур, які не мають громадянських противаг», – зауважує В. Любін [3].

Поряд з фундаментальними багатолітніми траєкторіями політичної поведінки і способами взаємодії між інститутами політики та політичними силами для пострадянських політичних систем є характерним і зв'язок з новітніми політичними технологіями. «Третій виклик – корпоративістський. Приватизація державної власності в Росії в 90-ті роки призвела до виникнення великих корпорацій і, відповідно, потужних олігархічних груп, діяльність яких визначалася груповими егоїстичними інтересами. Їх вплив на формування державної політики досяг таких масштабів, що навіть дав підставу для визначення деякими дослідниками ельцинського режиму як «олігархічного правління». Корпоративістський виклик публічній політиці – не лише російське явище. Він має більш глибокі витoki у глобалізаційних процесах, які

перетворили міжнародні корпорації на потужний чинник світової політики, котрий має вплив на внутрішньо розвиток багатьох країн, що виходить з-під контролю національних держав», – вказує В. Любін [3].

Завданням сучасних політологічних досліджень публічної сфери є також і демонстрація соціального зрізу ставлення до публічної політики і шляхів її розвитку. Однією з ключових проблем в цьому аспекті є невизначеність у організаційних засобах і зусиллях, на які можна піти політичній спільноті заради утворення публічної сфери. Другою проблемою є відносини між суспільством і політичними суб'єктами.

Зв'язок з проблематикою публічної сфери демонструють і дослідники державного управління. Основний зв'язок з цією сферою встановлюється через шляхи громадянської експертизи управлінських рішень. Ця проблема набуває прикладного виміру через не обхідність прийняття більш гнучких і оптимальних управлінських рішень. Тому, залучення потенціалу громадян, як тих, хто включений до системи оцінки дій влади, є важливою ознакою формування публічної сфери демократичного суспільства. Автор доповіді «Громадянська експертиза управлінських рішень як технологія участі в публічній політиці», завідувач кафедри публічної політики Московської Вищої школи економіки Н. Ю. Беляєва вважає, що людиною, у якої є громадянська позиція маніпулювати неможливо. Соціально активних громадян у суспільстві не більше 3-5 %, але саме навколо них утворюються цивільні союзи, що є осередком «громадянського капіталу» в кожній країні. Якщо сформулювати коротко: «технології» – це модель масового виробництва, що використовує відтворну матрицю, яка гарантує запрограмований результат. Використовуючи цю аналогію – «політичні технології» можна визначити як відтворену модель політичної поведінки, політичної дії, спрямованої на отримання закладеного в даній технології політичного результату»[3].

Проблема дослідження публічної сфери розкривається у межах сучасного комплексного політичного аналізу. Його пріоритети викладені у роботах Дж. Мангейм – К. Річа [4], В. Ледаєва [2]. Сукупність процедур, спрямованих на вирішення проблемної ситуації і є політичним метааналізом. Для сучасної політичної науки публічна сфера політики породжує проблемну ситуацію, у якій явище є таким, що існує в різних теоретичних і практичних контекстах. Водночас про нього не має вірогідної і стандартизованої інформації, повного відображення реальності. Тобто наукова політологічна спільнота знає дещо про публічну сферу, але не може узагальнити свої підходи та уявлення щодо цього явища. Однією з причин такого стану є те, що теоретичний доробок стосовно публічної сфери міститься переважно у філософських дослідженнях Юргена Хабермаса [6] та Ханни Арендт [1]. Співвіднесення цих фундаментальних положень з політичною практикою репрезентує проблему, оскільки необхідно подолати декілька ступенів абстрактності, вийти за межі філософських побудов, наповнити предметністю реального політичного життя.

Окремі дослідники йдуть шляхом соціологізації проблематики публічної сфери. Такий підхід не є

чимось новим, оскільки він пов'язаний з теоріями стратифікації суспільства. Водночас пошук соціальних верств, які тим чи іншим чином проявляються у публічній сфері, нерідко призводить до означення як публічних вимог певних соціальних груп, які представляються окремими установами, або індивідами. «Кожна форма публічної політики спрямована на свою соціальну проблему і має свою «публіку» (категорію соціальних контрагентів). Однак проблема, так само як і соціальна категорія, не є чимось безумовним і однозначно даними, але результатом конструювання агентів публічної політики», – вважає Н. Шматко [7].

Важливою методологічною проблемою у дослідженні публічної сфери політики є принципівий концептуальний антагонізм між процедурним виміром публічності та її соціальними засадами і корелятами. Бажання узагальнити практики обговорень і дискурсивні явища в суспільстві до нового абстрактного рівня призводить до пошуку консенсусу. Н. Шматко стверджує, що «поняття «публічна політика» у повсякденному сприйнятті тісно пов'язана з активно політично функціонуючої «демократичною громадськістю» (Öffentlichkeit Ю. Хабермаса). Це поняття являє собою своєрідний відгук на констатацію факту глибокої і гострої громадської розбіжності, характерної для сучасних «західних демократій». Зміна «горизонту легітимності» і знайшло своє відображення у зверненні соціологів до феномену публічної політики. Завдання публічної політики – досягнення консенсусу, тобто суспільної згоди з фіксованим проблем»[7].

Розробка публічної сфери висуває питання пошуку відповідного явища в світі соціальних феноменів. Зміст та перспектива подібного дослідження нерідко нівелюється негативістським сприйняттям адекватних громадським засадам публічної сфери явищ соціальної реальності. Спірність тих, чи інших ідей і явищ істотно уповільнює розкриття рис публічної сфери. «Сам термін «публічна політика», згідно з Н. Шматко, до цих пір не висловлює будь-якого соціологічного поняття. За ним стоїть лише обмежений і аморфний образ, туманне уявлення, задіяне у політичному дискурсі. Намагаючись подолати некритичність і неясність «публічної політики», соціологія повинна використовувати «точні» концепти і весь свій рефлексивний потенціал. Справа зовсім не в «демократичній точці зору» або унікальної соціологічній перспективі, а в соціально-політичній специфіці та соціологічній визначеності» [7].

Соціологізація наукового осмислення публічної сфери призводить до аналізу форм професійної діяльності більш-менш чітко пов'язаних з феноменом публічності. Тому, використання інструментарію соціологічної теорії іде шляхом вмонтовування політичних явищ і процесів у контекст наявних соціологічних методологій. Однією з таких методологій є концепція соціального поля П'єра Бурд'є, саме на її основі Н. Шматко намагається визначити риси і сегменти публічності в сучасному суспільстві. «Публічна політика є новою фігуративністю держави, поля політики, журналістики, соціальних наук. Публічна політика представляє собою ієрархію полів, яка задається звичними опозиціями: політика – журналістика, політика – соціальні науки, журналістика – соціальні

науки. Але це уявлення не передбачає встановлення нової структури, нової ієрархії. Трансформована структура взаємодії полів змінює вироблений продукт: з'являється новий тип практик – практики публічної політики», – вказує російська дослідниця [7].

Отже, існує тенденція до обмеження сегментів, в яких втілюється публічність, кількома основними напрямками. Цей підхід, з одного боку концентрує увагу на найбільш важливих явищах, з іншого боку – усуває можливість для узагальнення і співвіднесення функціональних аспектів публічності з загальними рисами громадськості.

Висновки. Вивчення публічної сфери політики є вагомим теоретичним та прикладним завданням міждисциплінарного наукового пошуку сучасних соціально-гуманітарних дисциплін. Встановлення основних поглядів на публічну сферу є актуальним з точки зору необхідності інвентаризації вживання цього терміну. Протягом розвитку демократичного суспільства публічна сфера неодноразово ставала об'єктом концептуалізації. Разом з тим, даються в знаки суб'єктна орієнтованість та контекстність вживання терміну «публічна сфера». Сутність проблемності відображення публічної сфери полягає в тому, що цей концепт перебуває на межі політико-філософського та політико-теоретичного знання. Цей зв'язок публічної сфери з політикою, як відносно вузькою галуззю суспільного розвитку, потребує особливого підходу. З точки зору гуманітарної традиції

публічна сфера пов'язується із загальносуспільними проблемами, а також із дослідницькими проблемами філософії. Нарешті, публічна сфера має значні зв'язки із сферою культури демократичного управління. Тому ідентифікація дисциплінарної належності поняття та феномену публічної сфери є попереднім етапом дослідження теоретико-методологічних засобів вивчення публічної сфери в межах предметності та проблемності політичної науки.

Осягнення публічності як складового компоненту предметності публічної сфери політики також є важливим завданням для сучасної політологічної теорії. Відображення публічності як атрибуту суспільного та політичного буття наявне у філософській традиції та сучасних галузевих соціально-гуманітарних науках. Ці наукові розробки виводять політичну науку на встановлення політико-управлінського змісту цієї конструкції.

Підходи та стратегії наближення до публічного у соціально-філософській традиції є досить цікавим феноменом, оскільки політична належність публічної сфери є певною «якістю-за-лаштунками». Тому у політологічному дослідженні викликають зацікавленість способи встановлення рівнів політичної трансформації публічності. Способи її конститування на основі об'єднання та розрізнення цих відтінків значення концепту публічної сфери побудовано велику частину подальших досліджень теоретико-методологічних засад публічної сфери політики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арендт Х. *Vita activa, или О деятельной жизни* / Х. Арендт / Пер. с нем. и англ. В. В. Библихина. – СПб.: Алетейя, 2000. – 348 с.
2. Ледяев, В. Г. О сущностной оспариваемости политических понятий / В. Г. Ледяев // *Полис*. – 2003. – № 2. – С. 86-95.
3. Любин В. П. *Публичная политика в России* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://alestep.narod.ru/lubin/lubin_public_politics.htm.
4. Мангейм Дж. Б. *Политология. Методы исследования* / Дж. Б. Мангейм, Р. К. Рич. – Пер. с англ. – М.: Издательство «Весь Мир», 1997. – 544 с.
5. Уваров М. С. *Элитарен ли постмодернизм?* / М. С. Уваров. – Режим доступа: <http://www.sofik-rgi.narod.ru/avtori/index.htm>.
6. Хабермас Ю. *Уроки истории?* / Ю. Хабермас // *Международные чтения по теории, истории и философии культуры*. – СПб., 1997. – Вып. 2. – С. 356–362.
7. Шматко Н. *Феномен публичной политики* / Н. Шматко [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://sociologos.net/textes/chmatko/politique_publicque.htm.

Рецензенти: *Колісниченко А. І.*, д.і.н., професор;
Євтушенко О. Н., д.політ.н., доцент.

© Третяк О. А., 2012

Дата надходження статті до редколегії 30.10.2011 р.

ТРЕТЯК Олексій Анатолійович – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Коло наукових інтересів: розгляд політичного дискурсу і публічної сфери політики у теоретико-методологічному аспекті.